

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola

Hadnagy Szabolcs

Az oszmán hadsereg élelmiszer-utánpótlásának rendszere
az 1658. évi erdélyi hadjárat tükrében

PhD értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Papp Sándor

Szeged

2015

Kutatás célja, tárgya, felhasznált források

Az 1658. év Erdély XVII. századi történelmében egy fordulópontot jelentett. A fejedelemség irányítói és lakosai is megtapasztalhatták a másfél ezelőtt kinevezett nagyvezír, Köprülü Mehmed pasa (1656-1661) könyörületlen következetességét, amellyel 1656 őszén nekiállt konszolidálni a külsőleg és belsőleg is nehéz helyzetben lévő Oszmán Birodalmat.

Az erdélyi fejedelem, II. Rákóczi György (1648-1660) 1657-ben úgy gondolta, hogy engedély nélkül svéd szövetségben megtámadhatja Lengyelországot és megszerezheti annak trónját. Az akció végeredményeképpen az erdélyi hadsereg nagy része tatár fogságba esett, Rákóczinak pedig le kellett mondania. A fejedelem ebbe nem törődött bele, visszatért és úgy gondolta, hogy az eddigi „gyakorlat” szerint utólag el lehet simítani, korrigálni lehet a történeteket. Csakhogy Isztambulban már más szelek fújtak, és ezzel az erdélyiek keserves áron szembesültek. 1658-ban az oszmán fegyverek Velence helyett országuk ellen fordultak, aminek eredményeképpen évi adójuk közel duplájára emelkedett, három erősséget elveszítettek, és Barcsai Ákos személyében új fejedelmet is rájuk erőltettek. Ezt Rákóczi nem tudta elfogadni, és ezzel közel három évig tartó zűrzavaros idők köszöntöttek a fejedelemségre.

Ez az időszak erdélyi szemszögből nézve részleteiben és egészében meglehetősen feldolgozottnak számít,¹ ezért a kutatás céljának azt tűztük ki, hogy a török fél részéről nézve, oszmán eredetű dokumentumokra támaszkodva is képet kaphassunk ezekről az időkről.

---

¹ **B. Szabó** János: II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja. in: Hadtörténelmi Közlemények, 2001/2-3. 231-278. **B. Szabó** János: Erdély katasztrófája 1658-ban. in: Aetas, 2006/2-3. 204-218. **B. Szabó** János-**Sudár** Balázs: „Independens fejedelem a Portán kívül”. II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. 2. rész. in: Századok, 2013/4. 931-999. **Erdélyi** országgyűlési emlékek. (szerk.: Szilágyi Sándor). XI. k. (1649-1658). Budapest, 1886. 264-284. **Erdélyi** országgyűlési emlékek. (szerk.: Szilágyi Sándor). XII. k. (1658-1661). Budapest, 1887. 3-13. **Gebei** Sándor: II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata, 1657. in: Hadtörténelmi Közlemények, 1992/2. 30-64. **Gebei** Sándor: II. Rákóczi György külpolitikája (1648-1657). Budapest, 2004. **Kármán** Gábor: II. Rákóczi György 1657. évi lengyelországi hadjáratának diplomáciai háttere. in: Századok, 2012/5. 1049-1084. **Kármán** Gábor: Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után. Budapest, 2011. **Kunt**, Metin İbrahim: The Köprülü Years: 1656-1661. Princeton, 1971. 90-93. **Németh** István: „Ugyan ott Jenőnél Úr Barcsai Akos Fejedelemmé téteték.” /Ismeretlen magyar nyelvű forrás Barcsay Ákos török követjárásáról./ in: Keletkutatás, 1996 tavasz. 57-80. **Papp** Sándor: II. Rákóczi György és a Porta. in: Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora. (szerk.: Szabó András Péter-Kármán Gábor). Budapest, 2009. 99-170. **Papp** Sándor: Három török dokumentum Barcsai Ákos erdélyi fejedelem hatalomra kerüléséről. in: Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis. Sectio Humana I. (1989-1990). 21-31. **Ráth** Károly: Rédey Ferenc erdélyi fejedelem megbízottjának, Sebesi Ferencnek követsége 1658-ban a budai vezérnél. in: Győri Történelmi és Régészeti Füzetek I. 1861. 1-7. **R. Várkonyi** Ágnes: Erdély és a német-római császárválasztás 1658-ban. in: R. Várkonyi Ágnes: Magyarország keresztútjain – tanulmányok. Budapest, 1978. 157-166. **Szabó** András Péter: Esterházy Pál nádor néhány erdélyi vonatkozású iratmásolata. in: Lymbus 6. (2008). 63-92. **Szilágyi** Sándor: Erdély és az északkeleti háború. II. k. Budapest, 1891. 473-478. **Szilágyi** Sándor: II. Rákóczi György. Budapest, 1891. **Uzunçarşılı**, İsmail Hakkı: Barcsay Akos'un Erdel Kırallığına Ait Bazı Orijinal Vesikalar. in: Tarih Dergisi, 7. (1953.) 51-65. **Uzunçarşılı**, İsmail Hakkı: Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına Tayini Hakkında Bir Kaç Vesika. in: Belleten, 27. (1943.) 361-377.

Ugyanakkor az isztambuli levéltárakban², valamint könyvtárakban³ erre az időszakra vonatkozólag is nehéz Erdélyre vonatkozó anyagra bukkanni. Például az évből maradt fenn mühimme defter, de nem a hadi vállalkozással kapcsolatban. A hadjáraton feltehetően külön ordu mühimmet vezettek, azonban ez eltűnt vagy lappang valahol.

A különböző pénzügyi (málijden müdevver) defterek közül viszont kettő, a 2998. és a 4576. számú az 1658. évi hadjárat élelem-utánpótlásához nyújt támpontot. Előbbi az ellátmány tervezésével, utóbbi pedig annak kiosztásával kapcsolatban szolgál részletekkel. Ez kiegészülhet az élelemellátás bevételeit kezelő (mevkufát), a központi könyvelésre vonatkozó (basmuhászebe), valamint a mindenfajta napi bevételét és kiadását rögzítő (rúznámcsse) dokumentumokkal is. Így bár korántsem teljes részletességében és egészében, de nagy vonalakban megismerhető az oszmán hadsereg, valamint az említett hadjárat élelmiszerellátásának módszere, azaz tervezése, beszerzése, finanszírozása és elosztása. Ehhez még az említett források mellett támpontot nyújthatnak az erdélyi (pl. Szalárdi János, Georg Kraus) és az oszmán krónikaírók művei (pl. Naima, Abdurrahman Abdi pasa), a különböző követjelentések (a Portáról Simon Reniger, a Habsburgok állandó követe, illetve Giovanni Battista Ballarino, velencei követségi titkár) és akár a magánlevelezések is.

A XVII. században, és főleg annak utolsó harmadában, valamint a XVIII. század első negyedében lezajlott hadjáratok teljes logisztikájával kapcsolatban már számos munka napvilágot látott,⁴ hiszen ezekre az időszakokra már részletesebb, több területet lefedő iratok állnak rendelkezésre. Ezekben a művekben az élelem-utánpótlás mellett többek között a hadjárat teljes finanszírozása, a fegyverellátás, a szállítás, az utak, várak karbantartása, a katonai és kiegészítő alakulatok, egyéb más felszerelések beszerzése és biztosítása a rendelkezésre álló dokumentumok függvényében kerülnek megtárgyalásra. Ez utóbbit

---

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

³ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü Kütüphanesi, Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

⁴ **Ertas**, Mehmet Yaşar: Sultanın Ordusu. İstanbul, 2007. **Erdoğan**, Meryem Kaçan: II. Viyana Kuşatması (doktori dolgozat). İstanbul 2001. **Yıldız**, Hakan: Haydi Osmanlı Sefere! Prut Seferinde Organizasyon ve Lojistik. İstanbul, 2006. **Sevinç**, Tahir: 1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik (doktori dolgozat). İstanbul, 2010. **Genç**, Serdar: Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik (doktori dolgozat). İstanbul, 2011. **Finkel**, Caroline: The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606. Wien, 1988. **İşbilir**, Ömer: XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaş İkmal ve Lojistik Meseleleri. İstanbul, 1996. **Murphey**, Rhoads: The Functioning of the Ottoman Army Under Murad IV (1623-1639). Chicago, 1979. **İnbaşı**, Mehmet: Ukrayna'da Osmanlılar. Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672). İstanbul, 2004. **Gökpinar**, Bekir: Varadin Seferinde Organizasyon ve Lojistik (1716). Erzurum, 2014. **Polat**, Süleyman: IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi. (doktori dolgozat). Ankara, 2011. **Doğru**, Halime: Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı. IV. Mehmed'in Kamanıçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri. İstanbul, 2006.

figyelembe véve e dolgozat is az élelemellátás bemutatása alapján valamilyen szinten az említett munkák sorába kíván beilleszkedni.

Az értekezés szerkezeti felépítése

Az értekezés bevezetőjében mintegy történeti háttérként bemutatjuk az erdélyiek elleni hadi vállalkozás kiváltó okait, és magának a hadjáratnak a lefolyását is. Ennek során a keresztények szemszögéből levéltári forrásokra támaszkodva tulajdonképpen II. Rákóczi György 1657. novemberi lemondatásától Barcsai Ákos 1658. szeptemberi kinevezéséig tartó időszakról ismerteket dióhéjban foglaltuk össze.

A következő egységben az oszmán hadsereg élelemutánpótlás-rendszerét általánosságban ismertettük. E rendszer alapjául a birodalom híráramlását is biztosító menzilek, az utak mentén egymástól bizonyos távolságban elhelyezkedő állomások szolgáltak. A hadsereg vonulása során ezeket használták hosszabb megállóként, és épp ezért a hadjárat kezdete előtt a várható szükségletek szisztematikus felmérésével élelmiszereket halmoztak fel ezekre a helyekre.

Az élelmet a lakosságtól rendkívüli adóként természetben vagy pénzben szerezték be. Ehhez háromféle adófajtát vettek igénybe, a *szürszatot*, a *nüzult* és az *istirát*. Az elsőt leginkább a menzilekhez közeli kazákból természetben gyűjtötték be, és főleg az állomások ellátását biztosították vele. A *nüzult* a sereg további ellátására használták, a hadszíntérhez közelebbi területekről szintén természetben, a távoliaktól pénzben kérték. Ez utóbbit *istiraként* használták fel, azaz a hadszíntérhez közel a szükségletek alapján vásároltak további élelmet.

Az élelmiszerek közül legfontosabbnak leginkább az állatok ellátáshoz szükséges árpa, a liszt és a belőle sült kenyér, valamint a legfőképpen juhból készített húsétel számított. Az ételpaletta részét képezte még többek között az olaj, a méz, a kétszersült, az állatok számára pedig a széna és a szalma is. Az élelem beszédésében a területi adminisztráció vett részt a kádik irányításával, a hús a *ganem eminihez*, a többi begyűjtött tétel pedig a *nüzul eminihez* került.

Az étel elosztása az előbb említett személyek feladatát képezte. Ennek módszere eddig nem volt ismert, erre a kutatás során előkerült dokumentumok világítanak rá. Az elosztásnak két fajtája létezett, egy térítésmentes és egy térítéses. Előbbi kategóriára az uralkodói kegy függvényében a magas rangú tisztségviselők, főbb hivatalnokok, egyéb kiemeltként kezelt személyek voltak jogosultak. Az alacsonyabb rangú állami alkalmazottak, a katonák azonban pénz ellenében jutottak élelemhez. A fegyveres alakulatok közül is csupán a központi

(*kapikulu*) egységek részesültek ellátásban, a tartományi erőknek szinte saját erejükből kellett megoldaniuk élelmezésüket. A térítéses kedvezményezettek között is akadtak kiemeltek, így a janicsárok magas rangú tisztjei végül szintén ingyen juthattak ellátmányukhoz, és az aktuális uralkodói jóindulat függvényében hozzájuk többen is „csatlakozhattak”.

Végül a fejezet végén az oszmánok utánpótlási rendszerének tükrében nagy vonalakban összefoglaltuk a nyugati seregek által alkalmazott metódusokat és ezek nehézségeit. Ez rávilágít arra, hogy a török sereg, ha az élelem mennyiségében nem is, de tervezésben és szervezettségben a nyugatiak előtt járt, akik először a franciák révén ezt a szintet csupán a XVII. század végére érték el.

A dolgozat következő szakaszaiban immár az 1658. évi hadjáratra vonatkozóan az élelem beszerzésének mikéntjét taglaltuk, így külön fejezet szól a szürszat, a nüzul és az istira adójának beszedéséről. Előbbit csupán a birodalom európai részéről gyűjtötték be, így a ruméliai, a budai, a temesvári, az egri, a kanizsai és a boszniai vilájetre vonatkozóan áll rendelkezésre erre vonatkozó tervezet, illetve az ebből megvalósultak.

A nüzult viszont nemcsak Ruméliában, hanem Anatóliában is beszedték. Utóbbi esetben teljes mértékben pénzben, és az összegből az élelemellátás mellett egyéb más felszerelés biztosítására is költöttek volna. A birodalom ázsiai részéről továbbá az utak karbantartására fordítandó *beldár-pénzt* is begyűjtötték, ami ha közvetlenül nem is, de befolyásolhatja az élelmezést, hiszen egy jobb minőségű úton való haladás kevesebb erőt vesz ki mind az emberekből, mind pedig az állatokból. A két adóval kapcsolatban Anatólia, Szivasz és Karamán vilájetek szandzsákjainak tervezett és befizetett hozzájárulásairól rendelkezünk részletesebb adatokkal.

Rumélia vilájetet a nüzul szempontjából a főbb útvonalak iránya alapján három részre, egy bal, egy középső és egy jobb szárnyra osztották. A leendő hadszíntérhez az utóbbi esettávolságban a legközelebb, így innen (tulajdonképpen a Duna menti Szilisztre és Nigbolu szandzsákok) természetben árpát és lisztet szedtek be, a többi területekről pedig pénzben kérték a hozzájárulást. A tervezetek itt is minden esetben rendelkezésre állnak, ám a ténylegesen beszolgáltatott mennyiségekről csupán a Duna közelében fekvő livákra vonatkozóan találhatóak részletesebb feljegyzések. A többi szandzsák esetében a maszraf defterekben fellelhető töredék információkból lehet valamivel közelebbit megtudni. A nüzullal kapcsolatban még a budai és a boszniai vilájet szintén pénzbeli hozzájárulásáról

akadnak tervezetek, és feltételezhető az is, hogy a temesvári, az egri és a kanizsai ejáletekből is szedték ezt az adófajtát, azonban erre egyelőre nincs adat.

Ami a nemzetközi irodalomban vitatott jellegű istirát illeti, a hadszíntérhez közeli területekről szedték be. E során többek között az említett két adóból befolyt pénzeket, valamint a kincstárból kiutalt összegeket fordítottak vásárlásra. Árpából és lisztből a Duna menti szandzsákok, a magyarországi és a boszniai vilájetek liváira vonatkozóan vételi tervet készítettek, aminek kivitelezéséről is maradtak fenn kimutatások.

A megtervezett vásárlásokon kívül szükségletek szerint további árpát és lisztet, a kétszersülthez búzát, valamint rizst vételeztek. A juhok beszerzését is külön megtervezték, azonban a ganem emini dokumentumainak hiányában erről is kevés információval rendelkezünk.

Az értekezés következő egységében a beszerzendő és beszerzett élelmiszerek tárolásának körülményeiről és kijelölt helyeiről, valamint a szállítás megoldásáról ejtettünk szót. Az élelmet három nagyobb helyre, a kikötővel rendelkező Duna menti Jenipalánkára, a temesvári vilájet váraiba, illetve Belgrádba rendelték. A raktározás tényleges megvalósulásáról azonban szintén nem tudunk közelebbit.

A szállítással kapcsolatban a bérelt szekerek fajtái és az igénybe vett haszonállatok kerülnek megemlítésre, a vízi szállítás részletei pedig nagyobb volumenben tárható fel. A Duna menti kazákból beszerzett gabonát Belgrádba, illetve Fethülszlamba fuvarozták, onnan pedig a felesleget a Fekete-tengerhez közel eső kikötőkbe visszaszállították, majd onnan Isztambulba illetve a környékén található raktárakba továbbították. Ez esetben a hajók számára, a hajóskapitányok nevére és a fuvardíjakra vonatkozóan lehetett kimutatásokat készíteni.

Ezt követően a hadjáraton részt vevő személyek bemutatása következik. Ezzel kapcsolatban nagy részben az élelem kiosztását részletező defterekre lehet támaszkodni, de a Barcsai Ákos kinevezési dokumentumait tanúsító személyek névsora is sokat segít. A résztvevőket betöltött tisztségük szerint külön csoportokba osztottuk: a nagyvezír közvetlen parancsa alá tartozók, az államigazgatás valamint a gazdasági adminisztráció tisztségviselői és hivatalnokai, a szultáni palota szolgálattevői. Mellettük szerepelnek még a titulus nélkül megemlített, valamint egyéb kiemeltként kezelt személyek. A portai, a tartományi és a kisegítő fegyveres alakulatok is külön kerülnek bemutatásra, több részletet azonban csak

előbbiekről tudhatunk meg. Így például a janicsárok magas rangú tisztjeit is megismerhetjük, a portai egységek létszámára vonatkozólag is állnak rendelkezésre adatok, azonban a tartományi erőkkel kapcsolatosan csupán néhány beglerbég illetve szandzsákbég neve ismert.

A következő egységben a hadsereg felvonulási útját és az útvonalon található menzilek ellátását mutattuk be. A hadjárat 1658. június 24-én Edirnéből indult és a Filibe-Szófia-Nis útvonalon július 26-án érkezett Belgrádba a sereg. Innen két utat jelöltek ki, az egyik Bosznián keresztül Dalmáciába, a másik Temesváron át Lippáig, illetve Jenőig vezetett. Az első esetében a Száva folyót követve Iszfinárig mentek volna, ott átkelve a folyón az Orbász folyása mentén Banja Lukába érkeztek volna. A helységből a katonák a hegyes utakon Ihlevnéig, majd Kninig mentek volna, az ágyúk és a nehezebb felszerelés pedig egy kicsit nyugatabbra, síkabb területen jutott volna el Kninig. Innen több célpontot is kijelöltek, Zára, Split vagy Klisz ellen fordultak volna az oszmán fegyverek, sőt a három erőd egy időben történő megtámadását sem lehet kizárni.

A hadsereg végül Erdély felé vette az irányt. Belgrádnál augusztus 7-9. között keltek át a Dunán, majd a pancsovai mezőn augusztus 14-ig táboroztak. Innen megindulván a Temes folyót követve augusztus 20-án értek Temesvárra. Itt négy nap tartózkodás után az eredeti tervekkel ellentétben nem Lippa, hanem Jenő felé indultak. A Maroson sem Lippa közelében, hanem Arad mellett keltek át, és így értek augusztus 27-én a jenői vár környékére, ahol megkezdték az ostrom előkészítését.

Az egyes állomások közötti időbeli távolságot a későbbi időkből rendelkezésre álló menzil-defterek alapján igyekeztük meghatározni, a térbeli távolságukat műholdas térkép alapján próbáltuk megközelítőleg megadni. Emellett a térképek alapján az egyes útszakaszok domborzati viszonyait is nagy vonalakban áttekintettük, és a dokumentumok alapján a seregnek az egyes menzilekben való tartózkodása napját is meghatároztuk.

A menzilek ellátását a környékük közelében található kazákból beszedett szürszatból, azaz árpából, lisztből, juhokból, olajból, mézből és tűzifából biztosították. A szükségleteket és a területek teherbírási képességét a hadjárat előtt felmérték, és ez alapján tervezetet készítettek. Ezt az egyes kazák kádijainak küldték ki, akiket a kirendelt biztosokkal (mübasir) együtt ennek beszédésére és a kijelölt menzilbe való szállítására kötelezték.

Az Edirne-Belgrád közötti útvonal állomásai ellátásának nemcsak a tervezete áll rendelkezésre, hanem a ténylegesen beszedett mennyiségekről is lehet tudni. Ezek azt mutatják, hogy kevés kivételtől eltekintve a kazák nagy része teljesítette a rá kirótt

kötelezettséget. A dalmáciai útvonal menzijeit bár kijelölték és ellátásukról is rendelkeztek, az erdélyi események alakulása következtében ez csupán tervezet maradt. Az Erdély irányába indított támadás esetében is csupán az állomások és azok megbecsült ellátmányára vonatkozóan rendelkezünk adatokkal.

A dolgozat következő egysége a visszaút útvonalát és szintén a menzilek ellátását mutatja be. Ez út három szakaszra, egy Jenő-Pancsova, egy Pancsova-Edirne és egy Edirne-Isztambul távra bontható. A sereg az Edirnéig tartó utat viszonylag rövid idő, közel három és fél hét alatt tette meg, az út szeptember 17. és október 10. között tartott. Tíz napos pihenést követően a sereg immár kiegészülve az uralkodóval, annak udvartartásával és az otthon maradt további magas rangú személyekkel folytatta az útját Isztambulba, ahová október 30-án érkezett meg.

A visszaútra vonatkozólag korántsem léteznek olyan részletes kimutatások, ráadásul a jenői vártól Pancsováig tartó szakasz megállóira vonatkozóan csupán a biztosítékként Isztambulba vitt szebeni királybíró, Johannes Lutsch e szempontból korántsem pontos visszaemlékezései nyújtanak támpontot. Az Edirnéig tartó úton a menzilek nem változtak, ellátásukra árpát, lisztet, illetve kenyeret, továbbá szalmát és tűzifát biztosítottak. Az előbbi két tételt általában vásárlás útján szerezték be, utóbbiakat többnyire maradékként használták fel. Az említetteken kívül Edirne és Isztambul között pedig szénával is számoltak.

Az értekezés a továbbiakban a beszedett élelem kiosztásának részleteit taglalja. Külön kiutalást tartottak június 24. és október 19. között, azaz az Edirne-Jenő-Edirne útvonalon, valamint október 20-29. között az Edirne-Isztambul úton.

Előbbi esetében az adatok alapján árpát, lisztet, kenyeret, olajat, mézet, tűzifát és szalmát kaptak a kedvezményezettek. Ezt a nüzul emini, Haszán aga felügyelte, a ganem emini, Juszuf aga kezelte húsosztásra vonatkozólag viszont nem rendelkezünk adatokkal. Árpából és kenyérből kaptak a legtöbben, azonban ezeket sem mindennap. A 118 napos időintervallumban átlagban másfél-két naponta részesültek ellátmányban, szinte mindennap azonban csak a reiszülküttáb, a nagyvezír, valamint a defterdárpa.

A kiosztást az élelmek fajtája alapján tárgyaltuk. Az árpát, a kenyeret és a lisztet térítésmentesen és térítés ellenében osztották, így ezek bemutatása további egységekre tagolódnak. A kedvezményezettek is csoportosítottuk, így külön szerepelnek az egyes katonai alakulatok, a tisztségükkel említettek, a különböző hivatalok alkalmazottai, az egyéb

kiemeltként kezelt, valamint tisztségük említése nélkül szereplő személyek, továbbá a haszonállatok.

A kedvezményezettek listáiban az egyes személyeket a nekik járó napi adagok alapján soroltuk be, mint ami a jussuk és betöltött pozíciójuk arányait, valamint rangjukhoz képest az élelemosztáskor egymáshoz viszonyított helyzetüket a leginkább kifejezni képes.

A térítéses kiosztásból származó pénz közel háromnegyedét a kincstárba utalták, a fennmaradó pénzösszeg nagy részét, mint a janicsárok előljáró tisztjeinek juttatott árpa- és kenyérmennyiség árát jóváírták. Ezeken felül a janicsároknak, valamint a lovasok alakulatai számára pénzbeli kompenzációt nyújtottak, amiből utóbbiak kapták a nagyobb mennyiséget. Valamennyi összeget pár kisebb tisztségviselőknak és egyéb, meg nem nevezett díváni alkalmazottnak is visszajuttattak.

Az Edirne-Isztambul útvonalon árpát, kenyeret, szalmát, szénát és tűzifát osztottak. Az egyes tételekből ez alkalommal az uralkodó környezetébe tartozók, valamint az Edirnében maradt tisztségviselők is részesültek, ugyanakkor többen kimaradtak a tényleges hadjáraton résztvevők közül. Az ellátás biztosítása ez esetben már nem Haszán ágához, hanem egy bizonyos Mehmed aga felügyelete alá tartozott, aki szintén megkapta a nüzul emini titulust. A húsellátmányt feltehetőleg továbbra is Juszuf aga ganem emini felügyelte, de a rendelkezésre álló, valamint a kiosztott húsmennyiségről ez esetben sem maradtak fenn feljegyzések.

Az élelem kiosztása során ebben az esetben is az árpából és kenyérből kaptak a legtöbben, szinte a tíz napig tartó út minden napján. Térítéssel illetve térítésmentesen ezúttal csak az árpát és a kenyeret osztották, és előbbi csoportba többen kerültek át, akik a hadjárat idején még ingyenesen jutottak hozzá a nekik szánt élelemadaghoz. A többi tételt uralkodói kegyből kvázi ajándékként utalták ki, és látszólag ezekből is csupán a magasabb rangú személyek részesedtek.

Az árpa és kenyér térítéses árának ezúttal csak kb. 40 százalékát utalták a kincstárba, a maradék egy részét pedig hasonlóan a tényleges hadjárat idejére vonatkozóan, a janicsárok magas rangú tisztjeinek árpa- és kenyérellátásának jóváírására használták fel. A fennmaradó pénzösszeget azonban ekkor nem a portai lovas egységek, hanem többségében a janicsárok alacsonyabb rangú tisztjei, valamint kisebb rangú állami tisztségviselők között osztották ki.

Az értekezés további egységében az élelmiszerellátás biztosítása során keletkezett dokumentumokban fellelhető adatok alapján a hadjárat eredeti célpontját vizsgáltuk. Ezek mellett leginkább az Isztambulban a Habsburg Birodalom rezidenseként működő Simon

Reniger von Reningen, valamint a Velencei Köztársaságnak az Oszmán Birodalomban „állomásozó” követségi titkára, Giovanni Battista Ballarino követjelentéseit vettük figyelembe, továbbá a nagyvezírhez küldött erdélyi, valamint Habsburg küldöttek jelentéseire is támaszkodtunk.

E vizsgálódás alapjául az szolgál, hogy eddigi ismereteink szerint a hadjárat az 1658. év elején még Velence ellen indult volna, és csak tavasszal II. Rákóczi György és az erdélyi rendek engedetlensége miatt fordultak az oszmán fegyverek a fejedelemség ellen. Az élelemellátás dokumentumai, valamint a követjelentések bizonyos információi alapján a köztársaság elleni beavatkozást egyáltalán nem vetette el az oszmán hadvezetés, és úgy tűnik talán az utolsó pillanatig kétséges volt, hogy a török sereg merre is fog indulni.

Az események alakulását hónapról hónapra vettük végig, megkísérelve meghatározni ezzel azt, hogy ténylegesen mikor dönthettek a hadjárat célpontjáról. 1658. januárban egyértelműen a köztársaság ellen készült Köprülü Mehmed pasa, ezen belül is egy szárazföldi akcióban gondolkodott, ami egyenesen maga a városállam ellen irányult volna. Ezzel a velenceiek figyelmét a tengerről próbálta volna elvonni, ahogy egy évvel ezelőtt is. 1657-ben azonban Velence dalmáciai érdekeltségei ellen folytak kisebb manőverek a helyi, elsősorban boszniai és albániai török seregek révén, azonban e próbálkozások hasztalanok maradtak.

1658-ban a nagyvezír a városállam megtámadását a Friuli felől lévő átjárón keresztül valósította volna meg, így a vállalkozáshoz Habsburg-területeken való áthaladás is szükségeltetett. (Ez a kérdés egyébként 1657-ben is felmerült.) Reniger közvetítésével kérték az uralkodó engedélyét, amit természetesen a rezidens háritani próbált. Minden erőfeszítésével próbálta lebeszélni erről a törököket, akik azonban személyesen a császár szájából akarták hallani a kérdésükre adandó választ, így márciusban követet menesztettek Bécsbe.

Ez a kérdéskör májusig elhúzódott, a válasz nem is lehetett más, mint elutasító. Ezt az oszmánok sejtették is, ezért szinte kezdettől a köztársaság dalmáciai érdekeltségei, leginkább Zára ellen készültek, de Split, Sibenik és Klisz megtámadása is napirendre került, azaz egy többfrontos támadásban is gondolkodtak.

Áprilisra azonban már az Erdély elleni támadás is felmerült, hiszen Rákóczi nem akart távozni a hatalomból, és a rendek sem tettek meg mindent a fejedelem kiszolgáltatására. Pedig január végén és március közepén Köprülü megfosztotta Rákóczit román szövetségeseitől is. Először Havasalföldről Constantin Şerbant, majd pedig Moldva éléről Gheorghe Ştefant váltotta le, akik Erdélyben leltek menedékre, további olajat öntve ezzel a tűzre.

Maga Reniger és Ballarino sem tudta igazából eldönteni, ki is ellen fog indulni a hadjárat, és feltehetően igyekeztek őket bizonytalanságban tartani. Velencének természetesen egy Erdély elleni hadjáratot látott volna szívesen, Reniger pedig a két birodalom között fennálló béke miatt aggodalmaskodott. Ráadásul a folyamatban lévő német-római császárválasztás procedúrája is zajlott, így a Habsburgok mindenképpen békét akartak. A törökök viszont tartottak attól, hogy Rákóczi a Magyar Királyságból nemcsak eszmei támogatást, hanem katonai segítséget is kaphat, ezért aztán igyekeztek mindkét követet bizonytalanságban tartani.

A dokumentumokból úgy tűnik, hogy egyfajta kettős hadjárat készült volna, azaz Velence dalmáciai érdekeltségei ellen a főszereget ment volna, az erdélyi fejedelem „ügyével” pedig az új román vajdák, Mihail Radu havasalföldi, Gheorghe Ghica moldvai vajda, továbbá a szilisztrai és a budai pasa a többi magyarországi vilájetek katonáival, valamint a tatár kán a seregével és esetleg kozákokkal kiegészülve foglalkozott volna. Ezzel párhuzamosan a budai pasa májusban parancsot kapott a hadai összegyűjtésére és a térségbe, a követelt jenői vár környékére való menetelre.

A hadjárat előkészületei a dzselálík miatt is késlekedtek, ugyanis Abaza Haszán aleppói pasa vezetésével Anatóliában lázadás tört ki, így bizonyos anatóliai seregrészek nem érkeztek meg az edirnei táborba. A lázadóknak tulajdonképpen a nagyvezír személyével akadt problémájuk, Köprülü Mehmedet mindenképpen el akarták távolítani a hatalomból. A nagyvezírt még az indulás előtt hetekben egyes szpáhik a szilahdáruga segítségével megpróbálták meggyilkolni, tervük azonban kudarcba fulladt.

A sereg 1658. június 24-én indult el Edirnéből és egy erdélyi követjelentés alapján a katonák még július elején sem tudták, ki ellen is mennek. Ugyanakkor Kenán budai pasa július 5-én vereséget szenvedett Lippa és Arad között Rákóczitól, a csatában sok török, közöttük főemberek is elesetek. E hír hallatára konkretizálták az Erdélybe való behaladásra készített terveket. Azaz úgy számoltak a határ menti törökök nem biztos, hogy meg tudják oldani az erdélyi problémát, főleg úgy, hogy a tatárok is késtek kozákok beharcainak köszönhetően. Az oszmán sereg pedig a budai pasa vereségének hírére a szokásos nisi többnapos megállót kihagyva megállás nélkül masírozott Belgrádba, ahová július 26-án érkezett meg.

A cél még talán ekkor sem tűnt egyértelműnek, hiszen mind a budai pasához, mind pedig a nagyvezírhez menesztett Habsburg-követ Bosznia felé előkészületeket látott, de a döntést végül augusztus 6-án egy Edirnéből Köprülü Mehmedhez küldött kapudzsibasi „hozta

meg”. A szultán utasítása szerint a nagyvezírnek mihamarabb, legkésőbb negyven napon belül meg kellett oldania a szükséges ügyeket, majd a lehető leggyorsabban haza kellett térnie. Ennek oka a dzselálik eszkalálódott lázadása volt, akik már szinte Isztambul bevételével vagy legalább is felgyújtásával fenyegetőztek arra az esetre, ha az uralkodó nem ejti a nagyvezírt.

A nagyvezír így Temesvár felé parancsolta csapatát, a célként Jenő várának elfoglalását tűzte ki célul, a Boszniából az ellátmányra begyűjtendő adó pénzbeli beszédésére pedig ekkor adott utasítást. A törökök augusztus 8-9. körül „átköltöztek” Pancsovára, majd pedig megindultak az említett vár felé, ahová négy napos temesvári pihenőt követően augusztus 27-én érkeztek meg. Harcokra azonban nem került sor, az oszmán sereg szeptember 2-án kardcsapás nélkül elfoglalta Jenőt.

A dolgozat záró és összefoglaló részében a hadsereg élelmezésére fordítandó adók mennyiségét, a természetben beszédendő élelmiszertételek értékét összesítve tekintettük át. Ezzel párhuzamosan a ténylegesen pénzben illetve természetben begyűjtött adók mértékét is meghatároztuk, és figyelembe vettük továbbá a szállítás és tárolás költségeit is, valamint a feleslegessé váló tételek eladásából befolyt pénzüsségeket is.

Az egész összefoglaló vizsgálatot az erdélyiekre erőszakolt háborús jóvátétel függvényében végeztük. A hadjárat ideje alatt a hadsereg élelmezésére fordítottakat összeadva minimum 45.939.947 akcse értékkel lehet számolni. Ha ehhez hozzáadjuk az Edirne-Isztambul között felhasznált élelmet, akkor már az említett összeg 47.961.217 akcse lesz. Ha ehhez még hozzágondoljuk a haszonállatokra, mint szállítási költségekre fordított pénz egy részét (mivel nem ismert az, hogy ezekkel az állatokat ténylegesen mennyire használták élelemszállításra), a vízi szállítások még ki nem fizetett részleteit, az esetleges kenyérsütési költségeket, valamint a feltételezhető további kenyér- és juhvásárlásokat, akkor ez az összeg kb. 55.000.000-60.000.000 akcsére is rúghat.

Ha a végelszámolásnál figyelembe vesszük a kiosztott illetve eladott tételekből származó bevételt, akkor a tényleges minimum ráfordítás már csak 39.133.353 akcse, illetve hozzászámítva a további tíz nap ellátását, 41.057.250 akcse, ami az említett további költségekkel együtt kb. 48.000.000-53.000.000 akcse lenne.

Az erdélyiekre kiszabott 500.000 talléros háborús kártérítésre visszakanyarodva megállapítható, hogy ha a területen érvényes 1 tallér 110 akcse árfolyamon számolunk (55.000.000 akcse), akkor tulajdonképpen ez az összeg a hadsereg élelemellátását nagyjából

fedezte volna. Ha a központi részeken érvényes 80 akcsés árfolyamon számoljuk a tallért (40.000.000 akcse), akkor az ellátmány kb. 70-80 százalékát jelentette volna.

A hadjárat élelemellátásában a Duna menti szandzsákok, elsősorban Szilisztre és Nigbolu „vállalta” a legnagyobb részt. Kazáiból természetben nemcsak szürszatot és nüzult szedtek be, de még az istirának is tekintélyes részét innen szerezték be. Ennek ellenére, feltehetően a dalmáciai hadműveletek elmaradása miatt a nüzult szinte nem, az istirának csupán harmadát használták fel.

Emellett a budai vilájetet, annak is leginkább déli részét lehet megemlíteni, ahonnan természetben a szürszaton és istirán kívül nem kis mennyiségben szerbeszt istirát is alkalmaztak. Ez megterhelő lehetett a területre nézve, ugyanis a nüzult már csak pénzben tervezték beszédni. Februárban maga Reniger is olyan információkkal rendelkezett, hogy Belgrádtól északra lévő területeken a kiszipolyozás miatt nagy a drágaság. Az enyhe tél miatt azonban tűzifát, lisztet, az állatoknak való eledelt korántsem nagy mennyiségben kellett ideszállítani, azonban az előkészületek hírére mind a keresztény, mind pedig a muszlim lakosság menekült a térségből. Ha ez nemcsak a várható összecsapások, hanem a megnövekedett terhek miatt is történt, akkor ez rávilágít arra, hogy bármennyire is kalkuláltak elméletben egy térség teherbíró képességével, úgy tűnik a valóságban a kötelezettségek nagy része mégis inkább a hadszíntérhez közeli helyekre hárult (volna), jelen esetben a dunai, a budai és a boszniai vilájet kazáira.

Eredmények

A rendelkezésre álló, bár hiányos források a hadsereg megfelelő élelemellátásáról, előrelátó tervezésről és viszonylag hatékony megvalósításról tanúskodnak, és egyben más érdekességeket is felszínre hoznak. Ezen dokumentumok az élelemkiosztás kedvezményezetteinek képében feltárják a birodalom központi és tartományi igazgatásának személy szerinti irányítóit, átfogó képet nyújtanak a birodalom közigazgatási felosztásáról és árnyaltabb képet mutatnak a hadjárat eredeti célpontjára vonatkozóan. Ugyanakkor a kedvezményezettek cseppet sem rövid listája korántsem annyira részletes, hogy a hadjáraton résztvevők számát, azaz a had teljes létszámát meg lehessen állapítani, a fegyveres alakulatokból is csupán a portai egységeket lehetséges valamennyire megbecsülni.

Összességében elmondható, hogy a rendelkezésre álló dokumentumok nemcsak az 1658. évi hadjárat élelmiszerellátásáról, hanem az oszmán hadsereg élelem-utánpótlási rendszeréről is átfogó képet nyújtanak.

Publications:

- Békekötési kísérlet a tizenöt éves háború idején, 1601-ben. (Papp Sándorral társszerzőként). in: Aetas 2003/2. 118-153.
- Köprülü Mehmed egri kormányzósága – egy oszmán államférfi életrajzának kérdőjelei. in: Keletkutatás, 2010. tavasz, 107-113.
- Kié a település? – Tamási tulajdonosai és birtokosai 1526-1699 között. in: Fejezetek Bakonytamási történetéből. Bakonytamási, 2014. (under publication)
- Tamási a székesfehérvári szandzsákban – az oszmán „kapcsolatok”. in: Fejezetek Bakonytamási történetéből. Bakonytamási, 2014. (under publication)
- Tamási falu élete, lakossága és vallási viszonyai a 16-17. században. in: Fejezetek Bakonytamási történetéből. Bakonytamási, 2014. (under publication)
- Budapeşte’de Reşit Efendi ile. Ankara, 2014. (Ismail Tosun Sarallal és Fahri Sezerrel társszerzőként)